

Градежнички натписи од втори век од театарот на Филипопол

Николај Шаранков
Катедра за класична филологија
Универзитет во Софија
nsharankov@yahoo.com

Театарот на античкиот Филипопол (денешен Пловдив, Бугарија) е проучен и реставриран во периодот од 1967-1984 г. од археологот Лилија Ботушарова и од архитектот Вера Коларова. За жал резултатите од ископувањата не се објавени - освен некои куси белешки и прелиминарни известувања[1]. Во театарот се најдени многубројни грчки натписи, од кои до сега се објавени дванаесетина[2]. Меѓу нив има почесни натписи посветени на тракиското провинцијално собрание (*τὸ κοινοβούλιον τῆς Θρακῶν ἐπαρχείας*), народот на Перинт, еден управител на провинцијата Тракија, еден прокуратор на Македонија и Тракија, двајца агонотети и еден оратор; градежнички натписи, натписи на кои се означени местата на градските фили, колегиуми и видни граѓани (врезани на седиштата); градежнички знаци.

Во оваа статија се разгледуваат градежничките натписи од двата параскении на театарот, датирани на крајот од управувањето на императорот Трајан[3]. Покрај нив, врз парапетот на ложата над централниот влез кон дијазомата, има еден натпис од трети век, кој соопштува дека ложата е изградена (или украсена) од страна на Свештеничката герусија на градот[4]; исто така и еден натпис од крајот на третиот или почетокот на четвртиот век, на кој е документирано обновување на театарот (...[τὸ θέατρον ἀνεν[εώθη]...).

1. Источен *parascaenium*. Натписот бил испишан над три мермерни блокови на јонскиот архитрав-фриз од првото ниво. Шест фрагменти од овие блокови биле откриени меѓу 1967 и 1975 г. Фризот е одделен од трите фаскии со лезбоска кима, а секоја фаскија е украсена со астрагал. Текстот се протега над фризот (р. 1-2, со поголеми букви) и над трите фаскии (р. 3-5, со многу поситни букви). Фрагментите се вградени во реконструираниот параскениј (фиг. 1) и затоа не е возможно да бидат измерени. Според записот во Археолошкиот музеј во Пловдив, фрагментот А е со следниве димензии: висок 52 см; широк 31 см; дебел 12,5 см; височината на буквите во р. 1 е 8 см. Буквите се својствени за последниот период на дејноста на каменоделската работилница, која ги изработувала официјалните натписи на Филипопол меѓу 80. и 120. година по Хр.

Фрагментите А и В (здружени еден до друг): дел од фризот на левиот блок, кој го содржи почетокот на р.1-2. Помал омикрон во ΑΡΙΣΤΟΥ; разделувачки знак во форма на S по ΑΡΙΣΤΟΥ.

1 ΥΠΕΡΤΗΣΑΥΤΟΚΡΑ- - -
2 -ΡΙΣΤΟΥςΥΓΕΙΑΣΚΑΙΔ- - -

Лигатури: ΠΕ, ΤΗ (р. 1).

С: речиси целосно запазениот централен блок од фризот-архитрав (фиг.2). Помали омикрони *passim*. *Vacat* пред ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΑΝ и празното место во р.5 од фрагментот F укажуваат на тоа дека натписот бил врежан само на овој централен блок на фризот-архитрав.

1 -ΑΙΑΝΟΥΚΑΙΣΑΡΟΣΣΕΒΑΣΤΟΥ- -
2 - - -ΣΣΕΒΑΣΤΗΣΚΑΙΤΟΥΣΥΝΠΑΝΤΟΣΑ-
3 - - - - . ΕΜΟΝΕΥΟΝΤΟΣΕΠΑΡΧΕΙΑΣΘΡΑΚΗΣΓΝ
4 ΗΣΘΡΑΚΩΝΜΗΤΡΟΠΟΛΕΟΣΤΑΡΣΑΣΒΑΣΣΟΥΚΑΙ
5 *vacat* ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΑΝΤΟΝΠΥΡΓΟΝΔΗΝΑΡΙΩΝ *vacat* - -

Лигатури: ΤΗ, ΝΠ, ΝΤ (р. 2); ΝΕ (р. 3); ΝΜΕ (р. 4); ΝΠ, ΗΝ (р. 5).

D: Фрагмент од горниот дел на фризот, од десниот блок.

1 - - -ΑΝΙΚΟΥΔΑ- - -

E: фрагмент од долниот дел на фризот, од десниот крај на десниот блок.

2 - - -ΚΑΙ *vacat*

F: fragment with part of the middle and lower *fasciae*, of the right block. Smaller omicron.

4 - -ΥΤΟΥ- -
5 *vacat*

Би можел да го предложам следниот реконструиран текст:

Υ πὲρ τῆς αὐτοκρά[τορος Νέρουα Τρ]αϊανοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ [Γερμ]αγικοῦ Δα[κικοῦ Παρθικοῦ]
[Α]ρίστου ὑγείας καὶ δ[ιαμονῆς καὶ Πλωτεινῆς Σεβαστῆς καὶ τοῦ σύνπαντος α[νῶν οἴκου
ίεράς τε συγκλήτου] καὶ
[δήμου Ῥωμαίων βουλῆς τε καὶ δήμου Φιλιπποπολειτῶν, ἠ]γεμονεύοντος ἐπαρχείας
Θράκης Γν[αίου Μινικίου Φαυστείνου (?) πρεσβευτοῦ]
[Σεβαστοῦ ἀντιστρατήγου, ὁ πρῶτος ἄρχων (vel ὁ ἀρχιερεὺς) τ]ῆς Θρακῶν μητροπόλεος
(sic) Ταρσας Βασσον καὶ [ἠ]δεῖνα τοῦ δεῖνος ἠ γυνὴ α]ντοῦ
κατεσκέυασαν τὸν πύργον δηναρίων [-].

“За здравјето и вечното постоење на Императорот Нерва Трајан, Каесар, Август, Германски, Дакиски, Партски, Одличен, Плотина Августа и на целото нивно семејство, на римскиот сенат и на народот и на собрание и на народот на Филипопол. Кога управител на провинција Тракија беше Гнај Миникиј Фаустин (?), Тарсас, син на Басос,

прв архонт (или прв свештеник) на тракиската метропола и неговата жена..., ќерка на..., ја подигнаа оваа кула, по цена од ... денарии.“ Датум: 116.-117. по Хр.

Коментар:

Р. 1-2: когноменот *Optimus* (на грчки *Ἀριστος*) го датира натписот меѓу август-септември 114. г. [5] и август 117. г. (смртта на Трајан). Големото место до крајот на редот не обврзува да го востановиме и когноменот *Parthicus*. Тоа ни допушта да предложиме уште поточен датум - меѓу февруари 116.г., кога Трајан го добива тој когномен и август 117.г.

Р. 2: графијата *σύνπαντος* со НП е типична за грчките натписи од регионот[6]. Ваквите облици се објаснуваат како резултат од промената на изговорот или како етимолошки записи.

Р. 3: тука треба да се одбележи посебниот израз *ἐπαρχεία Θράκη* (веројатно под влијание на или превод од латинското *provincia Thracia*), употребен наместо вообичаениот израз за сите други натписи *Θρακῶν ἐπαρχεία* или едноставно *Θράκη*.

Р. 3: Буквите ΓΝ--- треба да се сметаат за дел од праеноменот *Γναίον*, а не како скратен праеномен *Γ(αίον)* и еден номен што започнува со N---, бидејќи натписот не содржи какви и да е кратенки и, како што покажува празниот простор во р. 5, немало потреба за скратување на текстот. Згора на тоа, во овој период во Филипопол не биле вообичаени римски имиња и затоа ретко биле скратувани. Професор Вернер Ек (Werner Eck) ми сугерираше (*per litteras*) дека претходно непознатиот *legatus Augusti* од *provincia Thracia* треба да бил *Gnaeus Minicius Faustinus, consul suffectus* во 117 н.е.[7]

Р. 4: интересно е да се одбележи правописот на *μητροπόλεος* со *ο* наместо *ω*[8]. Всушност, овој е еден од најраните текстови каде Филипопол е посведочен како метропола на Тракија[9]. Тоа ни помага да ја отфрлиме неточната (а сè уште популарна) сугестија[10] дека на градот за првпат му била доделена титулата метропола од страна на императорот Септимиј Север.

Р. 4: *Ταρσας*, син на *Βασσος* кој бил или прв архонт или врховен свештеник на Филипопол, како што укажуваат обете имиња[11], бил од тракиско потекло.

Р. 5: Положбата на натписот на источниот *parascaenium* на театарот упатува на тоа дека *πύργος* треба да се разбере како синоним на *παρασκήνιον*. Бидејќи архитектурната терминологија не им била позната на многумина, наместо стручните термини биле употребувани општо познати зборови[12]. Стрчечките *parascaenia* на театарот, кои кои биле поставени бочно на зградата на сцената и кои се „издигале високо“ над неа, без сомневање ги претставувале кулите на градските ѕидини[13]. За жал, крајот на текстот со бројот, кој ја означувал сумата од *denarii* која *Ταρσας*, синот на *Βασσος* и неговата жена ги поарчиле за конструкцијата на *‘πύργος’*, не се зачувал[14]. *Vacat* по *δηναρίων* било предизвикано од настојувањата на каменорезачот симетрично да го распореди текстот преку продолжувањето на натписот кон десниот крај на централниот блок.

2. Западен *parascaenium*. Натписот бил врежан во првиот венец на јонскиот архитрав-фриз од кој се сочувани само два фрагменти еден до друг. Фрагментите се вградени во реконструираниот *parascaenium*, но се неправилно распоредени по однос на широчината. Буквите се исти како оние на другиот *parascaenium* и текстот очигледно бил многу сличен. Сепак, тој бил нешто поразлично уреден, како што може да процениме според неговиот постоен дел – зборовите зачувани на краевите од р.1 и р. 2 ѝ одговараат од збор до збор на средината од р. 2 и 3 на натписот од источниот *parascaenium*.

Два здружени фрагменти од десниот крај на десниот блок на архитрав-фризот, кои ги содржат крајните букви на р.1-2.

1 - - -ΔΙΑΜΟΝΗΣ

2 - - -ΟΝΕΥΟΝΤΟΣ

Врз база на другиот натпис, би можеле да го реконструираме почетниот дел од текстот на следниот начин:

[Ἵπὲρ τῆς αὐτοκράτορος Νέρουα Τραϊανοῦ etc. ὑγείας καὶ] διαμονῆς
[καὶ Πλωτείνης Σεβαστῆς καὶ τοῦ σύνπαντος αὐτῶν οἴκου etc., ἡγεμ]ονεύοντος
[ἐπαρχείας Θράκης τοῦ δεῖνος etc. - - -]

Датум: едновремено со натписот на источниот *parascaenium*.

Натписите на двата *parascaenia* се од крајот на владеењето на императорот Трајан (са. 116-117 н.е.). Бидејќи не се објавени резултатите од археолошките ископувања, не е возможно да се реши дали на локалитетот имало постар театар. Местоположбата на театарот – на едно брдо и поврзан со хеленистички ѕидини од градот би можеле да укажуваат дека тој егзистирал во хеленистичкиот период[15]. Според архитектот Вера Коларова, која учествувала во ископувањата и била одговорна за реставрацијата на театарот, биле откриени остатоци од поранешна зграда со поголема *orchestra*, но не било возможно подробно да се истражат, без да ѝ се наштети на добро зачуваната Трајанова зграда[16]. Најраниот натпис најден во театарот, оној во чест на *Ti. Claudius Sacerdos Iulianus*[17], е датиран во са. 85-95 н.е. и нема натписи кои може да биле од поранешно време. Затоа мора да заклучиме, дека дури и да имало постара зграда, театарот во Филипопол бил изграден со постојната форма и изглед во доцниот прв – раниот втор век од нашата ера.

Белешки:

[1] Е.г. Л. Ботушарова, В. Коларова, *Археологически проучвания на Дџамбаз тепе в Пловдив през 1968 г.* – Годишник на Народниот археологически музеј Пловдив, VII, 1971, р. 75-97; Л. Ботушарова, *Разкопките на театра на Филипопол.* – Музеи и паметници на културата, 1, 1980, р. 11-12; В. Коларова, *Конзервација и адаптација на театра на римскиот Филипопол.* – Музеи и паметници на културата, 1, 1980, р. 13-18; Ел. Кесякова, *Филипопол през римската епоха*, Софија, 1999, р. 61-65.

- [2] *IGBulg V*, 5410, 5412, 5468; Л. Ботушарова, *Нови епиграфски данни за Филипопол.* – *Thracia*, 6, 1984, p. 28-29; Н. Шаранков, *Бележки и допълнения към няколко надписа от Филипопол.* – Годишник на Археологически музей Пловдив, IX/2, 2004, p. 151-154; Н. Шаранков, *Свещената герусия във Филипопол.* – Годишник на департамент Средиземноморски и източни изследвания, НБУ, 2, 2004, p. 198-199, 206; V. Gerassimova-Tomova, *Zur Untersuchung des thrakischen Koinon.* – In: F. Beutler, W. Hameter (eds.), *Eine ganz normale Inschrift*, Wien, 2005, p. 282-283; N. Sharankov, *Unknown Governors of Provincia Thracia (late I – early II century AD).* – *ZPE*, 151, 2005, p. 235-242; N. Sharankov, *Statue-bases with Honorific Inscriptions from Philippopolis* – *Archaeologia Bulgarica*, IX, 2, 2005, p. 55-64, 66-67; Н. Шаранков, *Virdii, Munatii, Antii: Знатните римски родове във Филипопол и провинция Тракия.* – *Societas Classica*, Велико Търново, 2006, p. 180-183, 186-189, 194, 200, 203; N. Sharankov, *Maximus of Aramea, Loved by Thrace and the World.* – In: M. Mayer et al. (eds.), *Acta XII congressus internationalis epigraphiae Graecae et Latinae*, Barcelona, 2007, p. 1348-1350.
- [3] N. Sharankov, *Unknown Governors of Provincia Thracia*, p. 237-241.
- [4] Н. Шаранков, *Свещената герусия във Филипопол*, p. 198-199.
- [5] Овој когномен му бил даден на Трајан меѓу 10. август и 1. септември 114. г. по Хр., cf. D. Kienast, *Römische Kaisertabelle*, 2. Aufl., Darmstadt, 1996, p. 123.
- [6] Cf. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia, 1943, p. 72; M. Slavova, *Phonology of the Greek inscriptions in Bulgaria*, Stuttgart, 2004, p. 97-99.
- [7] See N. Sharankov, *Unknown Governors of Provincia Thracia*, p. 240-241.
- [8] За взаемното менување на <O> ~ <Ω>, cf. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques*, p. 30; M. Slavova, *Phonology of the Greek inscriptions*, p. 53-54.
- [9] Другиот е уште еден натпис од театарот, подигнат во чест на *Tiberius Claudius Sacerdos Iulianus*, прокуратор на Тракија (са. 85-95 AD?), кој, по еден *adlectio*, станал *consul suffectus* (1 ноември – 31 декември 100 н.е.) и *magister fratrum Arvalium* (101 н.е.), cf. N. Sharankov, *Unknown Governors of Provincia Thracia*, p. 235-237. В. Герасимова, не обрнувајќи му внимание на фактот дека еден коњанички прокуратор не можел туку така да дојде до сенаторските служби (без *adlectio*), невнимателно го датира прокураторството на *Sacerdos Iulianus* во Тракија во 98-99 н.е., непосредно пред конзулството (В. Герасимова, *Прокураторът Тибериј Клавдий Сацердос Јулианус.* – In: Ал. Фол (ed.), *Пътјат*, София, 2003, p. 68-70).
- [10] Потпирајќи се на неточната интерпретација на легендите на кованите пари од Филипопол, кои всушност се ирелевантни за тоа прашање (N. Sharankov, *Unknown Governors of Provincia Thracia*, p. 241-242).
- [11] D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 44-45, 492-494. Во тој период, *Βασσος* сигурно не е римскиот когномен *Bassus*, туку нему хомонимно тракиско име.
- [12] Cf. Н. Шаранков, В. Кацарова, *Нови данни за водоснабдувањето на пауталийските терми.* – *Археологија*, 1-2, 2004, p. 12.
- [13] Πύργος и изведенките од него, иако не се потврдени со ова специфично значење, често означуваат различни градби во вид на кули (*LSJ*, ss. vv.). Πύργος на нашиот натпис не треба да се меша со театарската алатка што се нарекува *πύργος*, најверојатно една дрвена подвижна „кула“, што била користена според Полукс (*Pollux IV*, 127; 129) *ὡς ἀφ' ὑψους ἰδεῖν* (ова значење на зборот не се среќава во *LSJ*).
- [14] Според едно писмо од истото време на Плиниј Помладиот (X, 39, за еден театар во Никеја), трошоците за една таква зграда можеле да бидат над 10 000 000 сестерции (2 500 000 *denarii*).
- [15] Откако го освоил Филип II Македонски и во него населил околу 2000 колонисти, градот бил организиран како грчка *politeia*. Градот имал свои *boule* и *demos* во текот на Хеленистичкиот период, кога веројатно биле создадени најраните шест триби: Ὀρφεῖς, Εὐμόλπηϊς, Φιλίππηϊς, Ἀρτεμισιάς, Διονυσιάς, and Ηρακλήϊς (Н. Шаранков, *Бележки и дополнения*, p. 146-147, 153-154).
- [16] Информација дадена во приватен разговор.
- [17] Cf. белешка.